

Jiří Gruša: Eseje a studie o diplomacii a politice: Dílo Jiřího Gruši: svazek V.

1. vydání. Editor Dalibor Dobiáš. Brno: Barrister & Principal, 2017, 588 stran, ISBN 978-80-7485-133-9 (signatura knihovny ÚMV 62 037).

Diplomatická studia a diplomacie patří v současnosti nejen k velmi žádaným studijním oborům, nýbrž také k oblastem sociálních věd, jejichž teoretici se nejvíce navzájem rozcházejí. Dvojkolejnost prací k tomuto tématu je dána různou průpravou odborníků. Knihy autorů, kteří se věnují diplomacii a umění vládnutí na základě svého působení v politice či diplomatických službách, tíhnou k reflexi politických rozhodnutí a zákulisního jednání. Opačnou skupinu tvoří akademici, kteří se věnují oboru v mezích teoretických konceptů, kupříkladu takzvaná anglická škola. Avšak i akademici a jejich debaty či výstupy se dělí přinejmenším na dva proudy: na odborníky mezinárodních vztahů a teoretiky diplomacie samé. Dohledatelné jsou však i výjimky rozličně vybočujících autorů, kteří spojují teoretické základy s politickou praxí. Typickým představitelem je Henry Kissinger, známý všem studentům diplomacie velkým množstvím publikací, jež vydal během svého působení v americké zahraniční politice. K nim patří i nejslavnější kniha *Umění diplomacie* (1997), jež shrnuje dějiny diplomacie nejen ve 20. století; historie oboru je ovšem mnohem starší.

Kniha Jiřího Gruši *Eseje a studie o diplomacii a politice* čtenáři představuje pozorování diplomatických proměn z pohledu praktického a reálného fungování. Jiří Gruša (1938–2011) vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v době, kdy v Československu vědy jako politologie a mezinárodní vztahy v neideologické odborné podobě *de facto* neexistovaly. Gruša vystudoval filozofii a historii. Zprvu působil jako redaktor, spisovatel a publicista, ve sedmdesátých letech byl nucen pracovat v různých administrativních či dělnických profesích, například v stavebních podnicích. V té době se výrazněji zaměřil na protirežimní aktivity: ve spolupráci s Ludvíkem Vaculíkem založil samizdatovou edici Petlice, podepsal Chartu 77, v roce 1978 byl vězněn pro údajné pobuřování. Roku 1981 vycestoval do Spojených států, kde získal literární stipendium. Bylo mu odebráno československé občanství a až do pádu železné opony zůstal v Bonnu v tehdejší západní Německu (s. 20, 447). Patřil k význačným samizdatovým a exilovým autorům. Po pádu režimu působil do roku 1997 jako velvyslanec v Německu. Ještě téhož roku byl jako nestraník nakrátko jmenován ministrem školství ve vládě Václava Klause, avšak již od roku 1998 do roku 2004 vykonával funkci velvyslance v Rakousku. Ve Vídni se pak roku 2005 stal prvním cizincem ve vedení známé *Diplomatische Akademie*. Gruša i nadále publikoval své literární texty, které nikterak neinklinují k jednotnému žánru. A tak za svého života autor vydával prózu, poezii, odborné práce i tvorbu pro děti. Recenzovaná kniha představuje již pátý svazek Grušova díla z nakladatelství Barrister & Principal, tentokrát zaměřený na politické a diplomatické otázky. Ani tato tematika nebyla autorovi cizí: kromě komentářů a přednášek patří k jeho nejznámějším knihám *Beneš jako Rakušan* (2011). Německy mluvící země zůstaly autorovou velkou inspirací a právě on se podílel na formování soudobých česko-německých a rakouských vztahů. Výrazně mu přitom pomáhalo i jeho jazyková výbava a styl.

Kniha *Eseje a studie o diplomacii a politice* má dvě části. První tvoří dochované články, reakce, vzpomínky či přednášky k tématu, druhou pak více než 130 stran edičních komentářů a poznámek, a to nikterak nadbytečných: vysvětlují Grušovo pojmosloví, reference i genezi příspěvků. Překladatelé a editor Dalibor Dobiáš odvedli velmi kvalitní práci. Příspěvky a následné rozborů a komentáře k nim jsou založeny na detailní archivní práci v Česku i zahraničí, a to i z rodinných materiálů Jiřího Gruši.

Grušovy texty se dále člení na dvě podseky: třiasedmdesát textů první z nich je řazeno dle historického vývoje; druhou, nazvanou poněkud ledabyle „Další texty“, tvoří devatenáct kratších textů, žánrově ještě pestřejších, například autorovy knižní předmluvy či osobní reakce. Na jejich překladu se kromě Jiřího Gruši podílelo šest dalších překladatelů, v největší míře Iva Kratochvílová.

Následující doslov Jiřího Přibáně, významného českého sociologa a právníka působícího již mnoho let na Univerzitě v Cardiffu, vyzdvihuje (s. 440–443) nejen Grušův literární um, ale i diplomatické dovednosti, jež se odrážejí zejména v jeho „*politice sousedství*“.

V samotných Grušových textech se prolínají dva světy, literární a politický, které autor stmeluje svým slovesným nadáním i schopností pozorovat politické proměny. Neméně důležitá je vložená dějová linka, tvořená v různých textech autorovými osobními zážitky. Nejde o nějaké litostivé reakce, nýbrž o britkou kritiku okolního dění, v níž Gruša dokáže spojit kupříkladu Kafkovo „*temné proroctví*“ o lidské povaze (s. 12) se zaprodáním spisovatelů v době minulého režimu v Československu, na což naváže strastiplným úsilím Slovenska o tvorbu jakékoli (sic) vlastní dějinné zkušenosti (s. 27). Texty v obou podsekcích jsou vždy řazeny chronologicky – ač s přesahy k jednotlivostem ovlivňujícím starý režim v Československu – od pádu železné opony přes devadesátá léta po rok 2011.

Třebaže knihu nelze jednoduše hodnotit a sumarizovat na základě mnoha tak rozmanitých textů s množstvím dat a informací, lze alespoň vysledovat některé trajektorie autora zájmu. Gruša se věnuje následujícím čtyřem oblastem: Evropa a svět; filozofie a literární přesahy jak teoretické, tak názorné, s ukázkami z vlastní tvorby; Československo a pozdější Česká republika (ČR); a v neposlední řadě vztahy s Německem. Poslední zmínované téma patří vůbec k nejčastějším autorovým námětům, ačkoli to z obecných názvů nemusí být vždy jasné. A to má při dnešní akademické doslovnosti rovněž své kouzlo. Všemi čtyřmi oblastmi se také proplétá již zmíněná autobiografická linka (kupříkladu s. 20, 50, 204, 265). Gruša hovoří nejen o svém odporu ke komunistickému vládnutí, ale též třeba o své kandidatuře do Senátu PČR, což následně doplňuje melancholickou básní *Lodě*, vypovídající o absurditě bytí (s. 217). Krátce se proto zastavíme u otázky, jak autor vyjmenované čtyři oblasti pojímá a jaké názory z nich plynou.

Evropa a světové dění byly ve 20. století ovlivněny dle Gruši historickým narativem a válkami, jež jednotlivé země zažily. Paradoxně popisy z počátku devadesátých let, kdy Evropa hledá svou identitu (s. 30) a musí se i nadále vypořádávat s problémy okolního dění, dnes působí více než aktuálně. Reciproční světová propojenost je odvěká, ale postupně sílí (s. 190, 198), což je v Evropě dáno i nynější Evropskou unií (EU), organizací, jež právě v Česku nemá nejvýraznější podporu, jak Gruša konstatuje a dodává, že unii vlastně „*ničí vlastní úspěch*“ (224). Mnohá komplexní nadnárodní témata jako lidská práva nebo hranice se autor snaží přiblížit literárně.

Literatura s filozofií odkazují velmi často, ač třeba implicitně, na výrazné osobnosti diskurzu. Jestliže se hovoří o „*militantní mase*“ (s. 39), čtenář v této části knihy ihned rozpozná charakteristiku davového člověka, již v první polovině minulého století formuloval José Ortega y Gasset (Ortega y Gasset 1993: 60–72). Příklon k populismu tedy není ničím novým, pouze se tím potvrzuje Grušův opakovaný příhodný komentář o schodišťové moudrosti, *l'esprit de l'escalier*. Právě Evropa a její „*násilný potenciál, utopie*“ (s. 31) přispívají negativně k formování dnešního světa. Podobným příkladem je Grušova interpretace revoluce jako „*blábolu produkujícího dysfunkci*“ (s. 67).

Nejvýrazněji a nejrozsáhleji se autor v knize věnuje politice sousedství, o níž se velice zasadil. Mnohonásobně více se zaobírá Německem nežli Rakouskem. Jestliže Gruša hovořil o komunismu kousavě, při analýze Německa od jeho proměn přes moderní sjednocení až po vztahy s ČR zůstává neméně striktní. Vzájemné ignorování by bylo největší možnou chybou, protože obě země jsou velmi silně propojeny. Konec studené války by tudíž měl být chápán jako příležitost pro rozkvet vztahů. Význam této země pro ČR totiž

není založen na pouhém faktu nejdelší sousedské hranice, nýbrž společnou minulostí a z této tradice vychází výhodnost pro obě strany. V celé knize dominuje autorovo konstatování, že Německo a západní země jsou Čechům bližší než Rusko (s. 100–103). Pozoruhodnou roli, jak autor dokládá na příkladu Německa, zastává historiografie jakožto vypravěč „*mocenského zápasu*“. Přestože se k ní autor několikrát vrací napříč knihou (s. 49, 152, 239), hlouběji ji reálně nezkoumal. Při délce příspěvku je to sice pochopitelné, nicméně zde stojí v této souvislosti za zmínku publikace *Napříč kontinentem soudobých dějin*, jejímž záměrem je mimo jiné rešerše německé historiografie (Pešek 2013: 147–196), která posléze čtenáři může obohatit poznání o této sféře výzkumu. Německou historiografii za hranicemi Německa čtenáři případně přiblíží *Věda a politika* (Filipová – Pešek 2013).

Vůbec nejkritičtější je Jiří Gruša v otázce Česka a místní české povahy. Nejprve území vymezuje geograficky, staví se do opozice ke konceptu střední Evropy a proponuje termín MeziEvropa jako příhodnější označení, jež jako jediné vystihuje lokalitu a nepřímou i povahu Čechů. Nadšeně totiž vstoupili do Severoatlantické aliance i Evropské unie, ale i nadále hledají potíže a jsou ničeni vlastní nedůvěrou. Gruša sice částečně chápe český euroskepticismus pramenící ze dvou invazí, dvou válek a dvou nedemokratických režimů, avšak připomíná, že by se Češi měli od počátku zapojení do evropských struktur i více snažit, poněvadž v ČR se vyskytuje na počátku devadesátých let třeskavě nebezpečná kombinace dvou jevů, a to *nadšení a nezralosti*, s nimiž je třeba pracovat (s. 131, 218). Grušovy komentáře o této oblasti nejsou psány prvoplánově tak, aby se líbily. Zamýšlí se nad švejkovskou povahou, z níž pravděpodobně vyplývá nezájem Čechů o politické strany a přidružené politické dění, nepohotovost a provinciálnost až maloměstskost (srovnej s. 38, 63, 237, 241). Studenty mezi čtenáři by mohla rozdělovat autorova náklonnost k zavedení školného. To by zvýšilo prestiž univerzit a také by to vedlo k podstatně rovnoměrnějšímu ekonomickému zatížení společnosti. A rovněž by nemělo být školství izolováno, mělo by se naopak otevřít a globalizovat (s. 418). Neméně palčivým tématem, v knize několikrát opakovaným, je odsun německého obyvatelstva, autorem označovaný prostě jako „*pomsta*“, kterou je nezbytné, stejně jako válečné zločiny, překonat. Nejde o první poškození vztahů, to Gruša nachází už v období třicetileté války (s. 111, 249). V závěru prvního oddílu převládá téma Edvard Beneš, o němž Gruša napsal celou knihu (Gruša 2011) – a jednotlivé texty obou knih spolu korespondují. Zde postupují od vzpomínek anglického ministerského předsedy Lloyda George na tehdejšího československého prezidenta až po další archivní materiály. Benešova doktorská studia v Dijonu Gruša nazývá *Tour de France* a přehmaty jeho politické kariéry charakterizuje jako obměnu západních ctností *sapientia, fortitudo, justitia, a temperantia*: „*moudrost měl za chytrost, statečnost za ohebnost, spravedlnost mu byla odvěta a mírnost chlad*“ (s. 330, 387).

Po přečtení knihy dostává čtenář dojem, že Jiřího Grušu není vhodné označovat jako Čecha, Němce či snad Rakušana, ale za kriticky uvažujícího Evropana, jenž vnímá celý kolos „*světové vesnice*“. Přestože se však autor domníval, že se v ní těžce hledají nepřátelé (s. 71), etnofilie s vlnou nacionálního citění mohou zapřičinit pravý opak. Zaměřením na střední Evropu, česko-německé vztahy a odsun, ČR či Benešovu osobnost se kniha obsahově velmi podobá publikaci *Historik v pohybu* od Jana Křena (2013). Ta však postrádá Grušův literární náboj.

Poněkud zavádějící je však slovo *diplomacie* v názvu knihy. S největší pravděpodobností je to dáno Grušovým působením v diplomatických misích, nicméně až příspěvky v samém závěru druhého oddílu (s. 421, 429, 430) diplomatickou složku politiky reflektují, navíc jen velmi úzce, Jiří Gruša zde zasazuje diplomacii do spojitosti s kulturou a médií (s. 432). Kniha měla takovýmto titulem nejspíše získat pomyslný punc vznešenosti, to však nebylo nezbytné. Název by vystačil se slovem *politika*. Přestože je Jiří Gruša známý mezi českými historiky a sociálními vědci, knize by velmi prospěla přítomnost předmluvy, jelikož čtenář je skutečně vhozen od první strany do autorových textů. A přestože je

doslov Jiřího Příbáně zevrubný, důstojnost knihy i čtenářovu orientaci by předmluva jen podpořila. Takto je jediným nápomocným vodítkem přebal knihy s podtitulem *Dílo Jiřího Gruši: svazek V*.

Je otázka, komu je kniha určena. Zřejmě nemá ambici být učebnicí evropských nebo dle autora „megapolitických“ vztahů (s. 41) ani diplomacie. Zároveň se Gruša pohybuje na hranicích mnoha oborů od politologie přes literární vědu, mezinárodní vztahy až po filozofii s autobiografickými atributy. V tom tkví silná stránka celé publikace, jelikož texty jsou psané výstižně a nejsou rozmělněny do fádnic tvrzeň. Proto lze knihu rozhodně doporučit studentům nejen historie, ale též dalších, nejen humanitních, oborů. Stejně tak kniha může posloužit laikům se zájmem o evropské, potažmo geograficky středoevropské dění, s akcentem na Českou republiku. Zejména tuto oblast je nutno českému čtenáři nadále přibližovat kritickým pohledem, aby se poučil a pochopil vlastní chyby. Necht' však reálnost této tužby posoudí sami čtenáři. Implicitním cílem knihy je zjevně snaha pochopit svět a lidské chyby, které se nejednou opakovaly. Kniha jako celek umožňuje znovu si uvědomit podstatnou celosvětovou provázanost. Čtenář by měl však mít již základní vhled do krvavých dějin 20. století, aby o nich s autorem mohl uvažovat v takovémto rozsahu.

A pokud by někomu nebyla blízká politika jako téma, knihu se rozhodně vyplatí číst i pro její jazykové ztvárnění. Nutno totiž ještě jednou vyzdvihnout, že podobně břitké, leč upřímné a jazykově krásné podání se mezi českými autory již příliš nenajde. Uvážíme-li nadto autorovu erudici a množství odkazů na další literaturu, teoretiky a historické osobnosti, byl by omyl tuto knihu opomenout. Bez ohledu na to, zda se čtenář ke Grušovým připomínkám a názorům přiklání, anebo nikoli.

Martin Petlach

Literatura

- Filipová, Lucie – Pešek, Jiří (2013): *Věda a politika*. Praha: Karolinum.
- Gruša, Jiří (2011): *Beneš jako Rakušan*. Brno: Barrister & Prncipal.
- Kissinger, Henry (1997): *Umění diplomacie*. Praha: Prostor.
- Křen, Jan (2013): *Historik v pohybu*. Praha: Karolinum.
- Ortega y Gasset, José (1993): *Vzpouřa davů*. Praha: Naše vojsko.
- Pešek, Jiří et al. (2013): *Napříč kontinentem soudobých dějin*. Praha: Argo.